

ESKİ TÜRKLERİN İNANÇLARI HAKKINDA BİR KAÇ SÖZ *

K. İNOSTRANTSEV

Ruşçadan çeviren : ABDÜLKADİR İNAN

Eski Türklerin ve genel olarak Altay uluslarının ateşperestliği ile eski İranlıların ateşperestliği arasında, bazı bilgilerin fikirlerine göre ¹, münasebet bulunmaktadır ki eski Türklerin ve İranlıların ateş kültüne dair kaynaklarda verilen malûmatı kaydetmek faydalı olur. Mazdeizm'de ateşin önemi çok büyük olduğu için bir çok inanmaların bu kültü bağli bulunduğunu, örnekler vermek suretiyle, bir makalemde göstermiş, bundan dolayı da bu dine "ateşperestler dini," de denildiğini ² kaydetmiştim. Şamanizmde ateşperestlikle ilgili bir çok törenlerin bulunduğu malûmdur : ateş kurban sunma, ateş vasıtasıyla temizleme ve buna benzer törenler gibi.

Asılsız olarak Mes'udî'nin eseri sayılan "kitab el'acâib vel-garâib," ³ adlı kitapta ve Ahmed b. Hamdan b. Şabibe al-Harrânî'nin kozmografyasındaki ⁴ eski Türklerin ateş alevlerine bakarak fal açtıkları hakkında verilen malûmatı, mezkûr kaynakların az tanıldığı için, buraya kaydedilmeğe değer buluyoruz. Bu

* «Sbornik Muzeya Antropologii i Etnog.» dergisinin 1918 yılı V. cildinin I. fas. 152-153 sahifelerinde basılmıştır.

¹ Rus ilmi edebiyatında bu gibi mütalea, malûm olduğu veçhile, D. Banzarov tarafından ortaya atılmıştı; yakın zamanlarda çıkan şu eserlerle kırg. V. F. Troçşanski, Yakutlarda kara dinin tekâmülü, Kazan, 1902, s. 49-50, V. Velihanov, Soçineniya, Petersburg, 1904, s. 15.

² Bk. Materialı dlya kulturnoy istorii Sasanid. Persii. Falışaretleri ve inanmalar, Petersburg, 1907, 9, 35, 101-103 (ZVOIRAO, XVIII, 121, 147, 213-215).

³ L'Abrégé des merveilles, traduit de l'arabe d'après les manuscrits de la Bibliothèque Nationale de Paris par le Baron Carra de Vaux, Paris, 1898, 125 (bu eser hakkında yine bk. C. Brockelmann, Geschichte der arabischen Literatur, I, 145).

⁴ Asya Müzesi yazmaları, N 603 (bk. Bar. V. Rosen, Notices sommaires des manuscrits arabes du Musée Asiatique, St. Pétersbourg, 1881, 175-177; bu eser hak. dahi bk. Brockelmann, op. cit, I, 512 ve II, 130 ve 706).

iki eserin İbrahim İbni Vasıfşah'ın "Yerin garibeleri hakkında kitap," [Kitāb cevāhir al buḥūr ve vaḳāyi' al-umur ve a'cā'ib ad-duhūr] adlı kitabıyla ilgisi vardır. Bu eserlerin daha eski müşterek bir kaynağı, ihtimal ki bu kaynak Mes'udî'nin "Aḥbār az-zamān" 1, bulunduğu tahmin edilmektedir.

Bu kaynaklarda Türklere dair şu malûmat vardır: "Türklerin büyük hükümdarlarının⁵ malûm (muayyen) bir günü vardır ki kendisi için büyük bir ateş yakılır. Bu ateşe kurban sunulur ve dualar okunur⁶. Bu ateşin üzerinde büyük alevler yükselir. Bu alev yeşilimsi renkte olursa bereketli yağmur ve iyi mahsul olacaktır; beyaz renkli alev görülse kıtlık olacaktır; kırmızı renkte olursa savaş olacaktır; sarı olursa hastalık ve salgın olacaktır; siyah olursa hükümdarın ölümünü yahut uzak yolculuğu⁷ gösterir,". Buna Çin kaynaklarındaki bir haberi de ilâve edelim. Bu habere göre, rengi ne olursa olsun, mızrakların ucunda peyda olan ateş başarılı savaşa işaret sayılırdı. Bu haberin ait olduğu ulus Türk ulusu olması pek mümkündür⁸.

Türklerden bahseden Arap coğrafyacıları bunlar arasında ateşperestlik, mazdayizm dinini tutanların bulunduğunu zikrederler. Bunu başka bir makalemde bahis konusu etmişim¹⁰. "Mecusi," farsça "ateşperest," kelimesinin kullanılması dikkate değer. Menşei süryani olan¹¹ bu kelime ile bu müellifler yalnız İranlı ateşperestleri değil, fakat başka bazı kavimleri de kastederlerdi, bu kavim-

⁵ Harrani'nin metninde خاقان ile الملك الاعظم tefrik edilmektedir; Carra de Vaux tercümesinde: «leur grand roi s'appelle Khâkan».

⁶ Carra de Vaux tercümesinde şu ilâve var «le roi vient, puis s'arrête en endroit d'ou il domine le feu. Il murmure quelques paroles».

⁷ Carra de Vaux tercümesinde şu ilâve var: « quand ce dernier cas se presente, le roi se hâte de partir et de revenir».

⁸ Asya Müzesi yazması N 603, f. 15 Ib- وللملك يوم معلوم يوقد له فيه نار عظيمة وان كان يقف عليها ويتكلم بهمتم فيرتفع في تلك النار و هي عظيم فان كان الى الحضرة كان الغيث والخصب وان كان الى البياض كان الجذب وان كان الى الحمرة كان الحرب وان كان الى الصفرة كان المرض والوباء وان كان الى السواد دل على هوت الملك او على سفر بعيد

⁹ Hyacinth, Sobraniye svedeniy....., III, 93.

¹⁰ Bk. JMNP, 1909, Mart, 104 (Batı Avrupa edebiyatı da burada gösterilmiştir).

¹¹ Th. Nöldeke, Persische Studien, II, SBWAW, phil. hist. Classe, CXXVI, 1892, 37 (aramice مغوشا kelimesinden, eski farscadaki maguş'dan yeni farsçada da rastlanır).

lerden bilhassa Dokuz Oğuzları bunlardan sayarlardı. Yukarıda zikredilen makalemde bundan bahis etmiştim. Dikkate değer ki bazı Arap müellifleri Macarları, İslavları ve Rusları ateşperest olarak gösterir¹². Eski Arap müelliflerine göre "ateşperest," ve "mecus," kelimeleri aynı mânâyâ gelirdi. Norman Wiking'lerine, "ateşperest," olduklarından dolayı, "mecus," denildiği bunu isbat eder:

IX. yüzyılda İspanya halifesinin Normanlara gönderdiği elçi (bu haberi XII—XIII. yüzyıl müelliflerinden İbn Dihya veriyor) Normanlar hakkında "mecuslar," yani "ateşperestler," diyor¹³. Bu müelliflerden bazıları, islâmiyeti kabul etmelerinden önce Pece-neklere ve Tuna Bulgarlarına da "mecus," derlerdi¹⁴. Bu müellifler muhtelif Türk uluslarının ve hattâ küçük boyların dinlerinden bahsederken birbirinden ayırd ederlerdi¹⁵.

¹² Meselâ bk. İbn Rüste, *Bibl. geogr. arab.*, VII, 143 ve 144 (D. A. Chvolson, *İzvestiya o Hazarah, Burtasah, Bolgarah, Madyarah, Slavyanah i Russah İbn Daste*, St. Petersburg, 1869, sah. 27 ve 30); yine bk. A. Kunik ve Baron V. Rosen, *İzv. al-Bekri i drugih avtorov o Rusi i Slavyanah*, I (Zapiski Ak. Nauk, XXXII. cildine ilâve No. 2) SPb. 1878, s. II ve 30. Krş. Kunik, *İzvestiya al-Bekri i drugih avtorov o Rusi i Slavyanah*, II, SPb., 1903, sah. 152 ve 166.

¹³ R. Dozy, *Recherches sur l'histoire et la littérature de l'Espagne pendant le moyen âge*, II, II³ 1881, 253 suiv., bilhassa s. 270-271 ve Appendice, LXXVI suiv., bilhassa LXXXII-LXXXIII. Dozy tarafından ileri sürülen iddiaya rağmen (ib., 271, n. 1) bu açıklamanın hakikata uygun olduğunda şüphe etmek için bir esas görmüyorum. Dikkate değer ki bu Arap haberi, İslâm müelliflerine göre İran mazdaizminin ayırıcı vasfı olarak, mazdaistlerde ana ve öz hemşireleriyle evlenme göreneği bulunduğunu da «mecus» adına ilâve ediyor, bk. Dozy, *op.*, cit., 271 ve LXXXIII.

¹⁴ A. Kunik ve Baron V. Rosen, *op. cit.*, 43, 45, 59, 64.

¹⁵ Meselâ bk. İbn-Rüste, *op. cit.*, 139, 140 (D. A. Chvolson, *op. cit.*, 17 ve 20); yine benim JMNP dergisindeki makalemde zikredilen donnè'lere de bk. 1909, Mart, 104.

